

MƏMMƏD ARAZ - KƏŞF OLUNMAMIŞ POEZİYA PLANETİNİN PEYĞƏMBƏRİ

GİRİŞ

Bağda Məmməd Araz talvarı altında oturub keçmişləri xəlbirləyirəm. Pərvanə olub alçatmaz, ünyetməz şairimiz Məmməd Arazın səcdəsinə getdiyim günlər, bu balaca talvar altında oturub çay içdiyimiz çağlar, onun əlini alına söykəyib mənalı baxışlara qərç olduğu anlar yada düşür.

Məmməd Arazın "firtına dənizi" içimdə baş qaldırdı, qəlbimi sökdü. Bir anlığa uşağa döndüm, gözlerimdən axan hicran yaşını ürəyimi cilovlaya bildi... Buna da şükür.

İçimdə baş qaldıran Məmməd Araz təlatümünün cüzi bir hissəsini yaddaşlara köçürmək arzusu ilə qələmə könlü verirəm...

Məmməd Araz 14 oktyabr 1933-cü ildə Azərbaycanın cənub guşələrindən birində - Şahbuz rayonunun Nurs (Nursu) kəndində İnfil kişinin ocağında dünyaya göz açdı. Körpənin adını Məmməd qoyurlar. "Qoy o böyük Allah bu məsum körpəni bu ada bağışlasın" - deyirlər.

İllər ötdü, Məmməd böyüdü. 1940-cı ildə Nursu kənd məktəbinin birinci sinfinə qədəm qoyan Məmməd 8-ci sinfi bitirdikdən sonra kəndlərində orta məktəb olmadığından 10-cu sinfi Kəndşahbuzda bitirir.

Məmmədin dediyinə görə, 9-10-cu sinifdə oxuduğu illərdə Nursdan Kəndşahbuza gedəndə və bu yolla piyada kəndə qayıdanda qəlbinin dərinliklərində qeyri-adi bir hissin qaynadığını duyur. Onu heç vaxt rahat buraxmayan bu "sırlı hissə"nin kökü Allahın vəhylərinin Məmmədin qəlbinə yeritdiyi şeir mayası imiş.

Məmməd bu sırlı aləmdən ayrılı bilmədi. Hələ orta məktəbdə oxuduğu illərdə məktəbin divar qəzetində ilk dəfə bahara həsr olunmuş şeiri dərc olundu.

"O gün gecikməyən və heç vaxt olmayacaq bir gün idi. O gün bütün sevinc və həyəcanımı büküb əbədi ünvanə - Günəşə göndərmişəm. Hər səhər tezdən Günəş üfünəndən boylananda o günü görürəm. Mənim əvvəli sevinc, sonrasını təəssüf olan günüm deyirəm, - bu qəder qatı açılmamış qayğıni mənə tapşırıb, özün bir yolluq getdin, niyə?"

"Fəqət o ilk şeir ortada yoxdu. O əks-səda ilə getdi, qarşıda İlahi səsin səpdiyi qayalıqlar qaldı" ("Dünya" jurnalı. №-5, 1993-cü il).

1945-ci ildə Məmməd hələ orta məktəbdə oxuyarkən atası İnfil kişini tutub Sibirə, oradan da Qazaxıstana sürgün edirlər. Əsas da bu olur ki, guya onun bir sıra dini təşkilatlarla əlaqəsi var. Və hətta bəzilərinə rəhbərlik edir. Əslində bu ağ yalan idi. O vaxtlar onu bir nəfərin üzünə durmağa məcbur edirlər. Ancaq İnfil kişinin təmiz vicdanı buna yol vermir...

O, 10 ildən sonra doğma kəndinə qayıdır. Və bağbanlıqla məşğul olur. Kəndin qənsərində 10 hektarlıq bir meyvə bağı salır. Hər cürə meyvələr yetişdirir. İndi də bu bağa İnfil kişinin bağı deyirlər.

Anası Cahan xala xanım-xatun bir qadın olub. Sənəsi xalq dastanları, laylalar və nağıllarla dolu idi.

Balaca Məmmədə nağıllardan, dastanlardan danışar, gərayıldardan,

qoşmalardan əzbərlədərdir. Məmməd həmişə böyük iftixar hissi ilə deyərdir: "Mənim şeirlərimin mayası anamdan başlayıb". Məmməd o anları belə xatırlayırdı: "Rəhmətlik şeiri oxudardı, xoşuna gəlməyəndə deyərdir: - Bunda mənim südüm yoxdu". Allah sizlərə rəhmət eləsin.

Məmməd Araz 1950-ci ildə Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunun coğrafiya fakültəsinə daxil olur. 1951-ci ildə yazıçı İsmayıl Şıxlının institutda təşkil etdiyi ədəbi dərnişin məşğələlərində iştirak etməyə başlayır. 1952-ci ildə institutda xalq şairi Səməd Vurğun və xalq yazıçısı Əli Vəliyevlə keçirilən görüşdə çıxış etmiş, dahi şairimiz Səməd Vurğunun xoşuna gəlmişdi. "İnqilab və mədəniyyət" jurnalında "Yanım, işıqlarım" adlı şeiri çap olunmuş və bundan sonra ədəbiyyat aləminə qədəm qoymuşdur.

1955-56-cı illərdə Şahbuz rayonunda müəllimlik etmişdir. Bu illər "Bulaq başında", "O baxışlar", "Kəklik", "Qonşu gəlin" və s. şeirlərini yazmışdır.

AÇILMAYAN SİRLƏRDƏN

Bir dəfə Məmməd Araz, həyat yoldaşı Gülxanım bacı, mən və qardaşı oğlu Qorxmaz Nursu getmişdik. Bir gün sonra Məmmədin xahişi ilə "QAZ-69" maşını ilə şair, Qorxmaz və mən dağlara qalxdıq. Novlu bulağın başında oturub yolumuza qoyulmuş süfrəni açdıq. Şirin söhbətləri ilə Məmməd məni tam ovsunlamışdı. Əlləri süfrədə olsa da, gözlerini ətrafda olan təpələrdən çəkmirdi şair.

Burda, ay qardaş, bilirsən nə qəder quzu otarmışam, deyib köksünü ötürdü. Sonra bizi çətinliklə də olsa (sürücünün adı yadımdan çıxıb) yurd yerinə apardı.

Məmməd maşından düşdü. Ya vaşca qulağıma: sözüüm var sənə - dedi. Mənə köhnə ocaq yerini, "quzu kümbəzini" göstərdi. Dağ armudu ağacının altında dayandı, əli ilə mənə qabaqdakı təpəni göstərdi. Bax, Cəfər, o məsum qızcağazın mən yazığa o təpənin dalından baxıb gözdən itdiyi günləri unuda bilmirəm. Qoy bacın bilməsin. O vaxt evdən razı olmadılar. Mən də baş götürüb Bakıya getdim. "Salamat qal" şeri bu yurd yerində yaranıb.

*Bəlkə bu yerlərə bir də gəlmədim,
Duman, salamat qal, dağ, salamat qal.
Dalıma su səpir yoxsa buludlar?
Leysan, salamat qal, yağ, salamat qal.*

*Qiy vuran qartallar yox oldu çəndə,
Nərgizlər saraldı şəhli çəməndə.
Ey qaragöz pəri, dalıma sən də,
Boylan, salamat qal, bax, salamat qal.*

HƏYATIN DAŞLI-KƏSƏKLİ, AĞRILI-ACILI YOLLARINDA

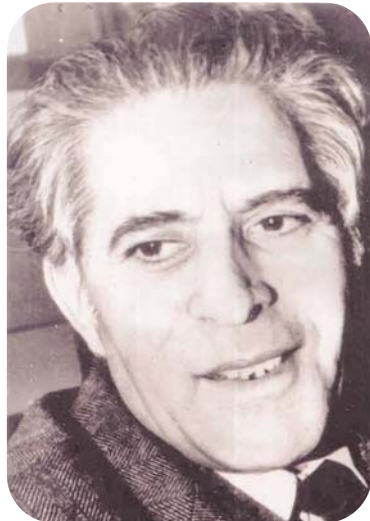
Məmməd 1957-ci ildə Azərbaycan Nazirlər Soveti yanında Baş Mətbuat İdarəsində müvəkkil vəzifəsinə işə girir. Bu illərdə Azərbaycan Yazıçılar Birliyinə üzv qəbul olunur.

1958-ci ildə ixtisasca ədəbiyyat müəllimi olan Gülxanım Fətəli qızı Məlikməmmədova ilə ailə həyatı qurur. Bundan sonra şair elə bil qanadlanır - "Üç oğul anası", "Sevgi nəğməsi" kitabları "Azəməşr" tərəfindən çap edilir.

I hissə

1959-cu ildə ilk övladı İradə xanım dünyaya gəlir. Ailəyə səadət gətirən İradə xanım indi tanınmış publisist-jurnalistdir, Toğrul və Tuncay adında iki oğlu, bir qız nəvəsi var. Məmməd Araz 1959-cu ildə şair dostları Söhrab Tahir, Fikrət Qoca ilə Moskvada SSRİ Yazıçılar İttifaqı nəzdindəki ədəbiyyat kursuna daxil olur və oranı 1961-ci ildə başa vurur. Bakıya qayıtdıqdan sonra "Maarif" nəşriyyatında redaktor vəzifəsinə təyin olunur.

1963-cü ildə Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatında bədii ədəbiyyat re-

daksiyasının müdiri vəzifəsinə irəli çəkilir.

Bu illərdə "Mən səni taparam" adlı kitabı nəşr edilir.

1965-ci ildə şairə ağır itki üz verir. Dünyalar qəder istədiyi anası Cahan xanım dünyasını dəyişir. Bu ağır zərbədən sarsılan şair yazırdı:

*Daha gəlməyəcək anamın səsi,
Mənə də taleyin yumruğu dəydi.
Düzü, acığıma gəlir, bəzi
Soruşur, mərhumun yaş neçəydi?*

*- Bilmirəm... düşmüşdü saçlarına dən,
Dolaşır sualla, cavab başında.
Ana kədərinə yaşmıdır ölçən?
Ana itirmişəm ana yaşında...*

Anasının vəfatından sonra "Alım məktubunu", "Anamdan yadigar nəğmələr", "Poy Araks" (Moskva) kitabı nəşr olunur.

1966-cı ildə ikinci qızı Şəlalə dünyaya gəlir. Yılmaz adlı bir oğlu var.

*Öz ömrümü şum elədi öz əlim,
Yazında gül, payızında xəzəlim,
Gündoğandan günbatana mənzilim,
Bu da belə bir ömürdü yaşadım.*

*Oğlun yoxdu - sonun yoxdu dedilər,
Sağın yoxdu, solun yoxdu dedilər,
Odun boyda suyun yoxdu dedilər,
Bu da belə bir ömürdü yaşadım.*

Şükürlər olsun Tanrının böyüklüyünə ki, hələ sağlığında 3 oğul nəvən dünyaya gəldi. Onlar Vətənə layiqli övladlar kimi xalqımıza xidmət edirlər. Allah amanında saxlasın. 1968-ci ildə Yaltada sanatoriya qələmə aldığı "Vardı günlərim", "Sən ötür məni", "Azəri qızı", "Oxu, tatar qızı". Sonra Kəlbəcərin İstisuyunda yazdığı "Dağ çiçəyi", "İstisu lövhələri", 1969-cu ildə dahi dramaturq C.Cabbarlının 70 illiyinə həsr olunmuş, "Cəfər yolu" dünyəvi şeirlərini çap etdirmişdir. 1971-ci ildə Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının poeziya bölməsinə rəhbərlik etmiş-

dir. "Yer üzünün Qarabağ düzü", "Qarabağ simfoniyası" məqalələrini dərc etdirmişdir. 1972-ci ildə "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzetində N.Nərimanovun anadan olmasının 100 illiyi münasibətilə xüsusi buraxılışda verilmiş materiallara görə (şair Nəriman Həsənzadənin "Nəriman" poeması da olmaq şərtilə) millətçi kimi baş redaktorun müavini vəzifəsindən azad edilmiş, uzun sarsıntılar keçirmiş, lənətə gəlmiş xəstəliyə düşmüşdür.

1974-cü ildə akademik Həsən Əliyevin təşəbbüsü ilə yaranmış "Azərbaycan təbiəti" jurnalının Baş redaktoru vəzifəsinə irəli çəkilmişdir. 1975-ci ildə "Həyatın və sözün rəngləri" adlı ilk publisistik kitabı nəşr olunmuş, Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət heyətinin Fəxri fərmanı ilə təltif edilmişdir.

1978-ci ildə "Oxucuya məktub" kitabı nəşr olunur və "Əməkdar mədəniyyət işçisi" fəxri adına layiq görülür.

1979-cu ildə "Aylarım, illərim" kitabı nəşr olunur.

1981-ci ildə "Kırılma skali" şeirlər kitabı (rus dilində) çap olunur. Həmin il atası İnfil kişi Nursu kəndində vəfat edir. Şair xəstə olduğu üçün bu ağır xəbər ona deyilmir.

1984-cü ildə Azərbaycan SSR Dövlət mükafatı almaq üçün "Dünya sənin, dünya mənim" adlı şeirlər kitabı təqdim olunur. Lakin mükafat verilən zaman məlum olur ki, şairin adını o siyahıdan çıxarıb başqasını salıblar.

Sevimli şairimiz Məmməd Aslan bu haqsızlığı beləcə qələmə almışdı:

*Qəm eləmə, Məmməd Araz,
Dünya belə qurulubdu,
Əyriyə kimsə qırmaq,
Düz ağaclar qırılıbdu.*

*Baxma ağlın sığmaz ərzə,
Çəm tapmadın yola-irzə,
Asta tərpan, neçə gürzə,
Sağ-solunda qırılıbdu.*

(Şeir 7 bənddən ibarətdir).

1988-ci ildə "Azərbaycan" və "Ulduz" jurnalında çap olunmuş şeirlər silsiləsinə görə Azərbaycan Respublikasının Dövlət mükafatını almışdır.

1991-ci ildə Azərbaycan Respublikası Xalq şairi Fəxri adına layiq görülmüşdür.

1993-cü ilin 28 sentyabrında Naxçıvan Muxtar Respublikası Nazirlər Kabineti Məmməd Arazın 60 illik yubileyini şairin iştirakı ilə tənənəli şəkildə keçirdi və şair Naxçıvan MR Ali Məclisinin Fəxri fərmanı ilə təltif olundu. Yubiley iştirakçılarının bir qrupu Məmməd Arazla birgə 3 günlük Təbrizə yola salındı.

Böyük şairimiz İranda dahi şairimiz - Şəhriyarın qəbrini ziyarət etmiş və böyük təəssüratla Bakıya qayıtmışdı.

İllər bir-birini arxada qoyduqca ustad şairin xəstəliyi artırdı. Bu xəstəlikdən bütün Azərbaycan - Türk dünyası narahat idi.

Azərbaycan hökuməti Məmməd Arazı 1995-ci ilin may ayında müalicə üçün Almaniyaya yola saldı. Almaniyada olarkən 2 dəfə telefon əlaqəsi saxlaya bildim. Gülxanım bacıdan döno-döno xahiş etdim ki, cərrahi müdaxiləyə razılıq verməsinlər. Şairin özünə də fikrimi çatdırdım. 1995-ci ilin iyun ayının 12-

də səhər saat 04:15 dəqiqədə qohum-əqraba və dostlarla birgə Məmməd Arazı aeroportda qarşıladıq. Baxdım ki, bu müalicənin heç bir xeyri olmayıb. Ancaq təsəlli verməkdən başqa çarəmiz yox idi... Şükür edirdik ki, vətənə salamat qayıtdı. Məmməd Araz müalicədən qayıdandan sonar ruhdan düşmədi. Yenə öz titrək qələmini inadla, inanla ağ vərəqlərə çalmağa başladı, yorulmaq bilmədən neçə-neçə tarixi əsərlər yaratdı öz müdrik ürək tablosunda.

*Nəyi düz deməsəm düzünü de ki,
Bu torpaq ağartsan üzünü, de ki...
Dünyaya sonunu sözünü de ki,
Ey qardaş qələmim, desəm-deməsəm,
Mən səni özümə aparayıyam...*

Ancaq şairə son sözünü demək qismət olmadı. Bu da Tanrının ona verdiyi "Tanrı qisməti oldu". Mən niyə şair oldum? Cavabında şair yazırdı: "9-cu sinifdə sanki qəfil bir təkən məni ayrı bir aləmə atdı. Sınıf dostlarımdan kiminsə qoltuğunda iri bir kitab gördüm. Maraqlandım, S.Vurğunun "İstiqbal tərənəsi" idi. Alıb baxdım. Ortadan açdım, gözümlə ilk dəyən "Dilcan dərəsi" şeri oldu. Bu misra məni elə tutdu, elə tutdu ki:

"Yenə səni gördüm, Dilcan dərəsi..." Elə bil bundan sonra milyon illərlə beləcə duran lal-dinməz dağları, dərələri gözümlə gördü. "Yenə səni gördüm, Toğlu qalası", "Yenə səni gördüm, Səngər təpəsi" kimi misralar təsirli doğuldu. Ardı gəlmədi, ancaq təsir məni ayrı mövzulara yönəltdi."

SÖZÜN QÜDRƏTİ

Və beləliklə, aydan-aya, ildən-ildə püxtələşən Məmməd İbrahim, sonradan Məmməd Araz imzası ilə tanınmağa başladı. Bütün şeirlərini alovla döndərən xalqın qəlbinə hopdurmağı bacardı.

Uzun illərdən bəri namərd xəstəliyin ucbatından içində səssiz fəryadlar qopardı. Şair ömrü narahat çağlarında içindən gələn təlatümü cilovlaya bilmir. Bir tərəfdən Allah-Təalanın ona "hədiyyə" etdiyi ömürlük zalım xəstəlik, digər tərəfdən Vətən torpağının düşmən tapdağında inildəməsi şairi narahat buraxmırdı:

*Nə yatmışan, Qoca vulkan, səninləyəm,
Ayağa dur, Azərbaycan, səninləyəm!
Səndən qeyri biz hər şeyi bölə bəllik!
Səndən qeyri biz hamımız ölə bəllik!
Varım, yoxum, səninləyəm,
Azım, çoxum, səninləyəm,
Şirin yuxum, səninləyəm...
Yıxın məni söz atından,
Atın məni tank altına,
Əziz məni xıncım-xıncım,
Kəsmir ağər söz qılıncım...*

O, xalqın haqq şairi idi. Sözü müdrik, özü müdrik, şeirlərində üsyankarlıq, çoxşaxəlilik, çoxçalarlıq, zənginlik, müdriklik və müqəddəslik. O el vurğunu, təbiət vurğunu, poeziya vurğunu, öz içində isə namərd xəstəliyin yorğunu idi.

(Ardı var)

**Hacı Cəfər Quliyev,
AYB və AJB-nin üzvü,
"Şöhrət" ordenli, Ali dərəcəli
həkim-cərrah**

